

tit dotazníkový automatismus a pokračovat v návratu k podstatně bohatším, metodologicky různorodějším a ve výsledku epistemologicky otevřenějším zdrojům dat.

Ondřej Špaček

Adéla Souralová a kolektiv: *Péče na prodej. Jak se práce z lásky stává placenou službou*

Brno, Masarykova univerzita 2017, 256 s.

Kniha Adély Souralové a kolektivu *Péče na prodej. Jak se práce z lásky stává placenou službou* je uvedena otázkou, co mají společného miniškolky, hotely pro psy, profese hodinového manžela a agentury poskytující péči o seniory, děti či domácnost. Na první pohled velmi různorodé služby se autoři a autorky snaží každou zvlášť analyzovat a v závěru hledat společné prvky. Společným jmenovatelem těchto služeb je, že „byly donedávna vykonávány z lásky – tedy jako neplacené – samotnými členkami a členy domácnosti“ (s. 9). Zároveň je upozorněno na marketizaci, komercializaci a komodifikaci (s. 40) vztahů péče, které byly dříve vykonávány v domácnosti. To vede k další základní otázce knihy: Jak je chápáno kupování péče těmi, kdo ji prodávají? (s. 43) Kniha představuje důležitý příspěvek do chápání oblasti placené péče (nejen) v České republice, i když je jen jedním střípkem komplexního obrazu placené péče.

Kniha samotná není uvedena jasným odkazem, pro koho je určena – mluví se o publiku „širší veřejnosti“ (s. 13) – zároveň je chápána jako „odborný příspěvek do aktuálně probíhající debaty o péči o děti a seniory“ (s. 13). Kniha je také věnována všem pečujícím a opečovávaným autory či autorkami. Lze ji tak nahlížet i jako snahu analyzovat situace, které se přímo dotýkaly, dotýkají nebo budou dotýkat autorů a autorek. Kniha tedy cílí jak na publikum laické – „není cílena výhradně na badatele

a badatelky v sociálních vědách“ (s. 16) –, tak by měla být i součástí odborné debaty. Zároveň je jakousi snahou lépe pochopit vlastní situaci pisatelů a pisatelek. Ne úplně jasně stanovené cílové publikum nabízí mnohé způsoby čtení. Zároveň může čtenáře a čtenářky mást, jakým způsobem by k textu měli přistupovat. To, co jeden čtenář či čtenářka považuje za příliš složité a co přeskakuje, to jiný shledává částečně nedovysvětleným.

Kniha je uvedena varováním, že se nejedná o reklamu na jednotlivé služby (s. 13). Nicméně i v návaznosti na výše uvedené věnování všem pečujícím většina čtenářů a zejména čtenářek vnímá analyzované služby jako (možnou) součást svých životů. Nejedná se tak sice o reklamu v pravém slova smyslu, nicméně analýza přístupů majitelů a majitelek či provozovatelů a provozovatelek služeb napovídá, jaký typ služby může čtenář či čtenářka od takových zařízení očekávat a co naopak určitě nekoupí. Kniha tak může nevědomky pomoci v rozhodování, jestli a jaké služby se stanou či nestanou součástí jejich životů. Autoři a autorky jsou také v nelehké situaci – část čtenářů a čtenářek dané služby využívala či využívá a jsou tak trochu laickými odborníky a odbornicemi na dané téma a výsledky výzkumu konfrontují se svými zkušenostmi.

Kniha je zakotvena v sociologické teorii, zejména v literatuře věnující se péči o děti a domácnost, péči o seniory a mužské péči o domácnost, která je ve výzkumech zatím velmi málo popsána. Chybí však zmínka o teoretickém přístupu autorů a autorek k datům – provedeným rozhovorům. Není jasné, jak chápou výpovědi dotazovaných – jako „fakta“, sociální konstrukce, či úplně jinak – a jak přistupují k analýze dat. Může to být dáno snahou zachovat knihu čtivou i pro laiky, ovšem zacílením na více skupin čtenářů se pro odborné čtenáře a čtenářky stává tento nedostatek mírnou překážkou v chápání vyžnění výsledků výzkumu.

Zkoumané oblasti je v ČR zatím věnováno poměrně málo prostoru (a například oblasti hotelů pro psy a hodinových manželů se nevěnuje prakticky vůbec), práce proto navazuje především na zahraniční literaturu. To umožňuje zachytit specifika českého prostředí. Pro ČR je typické zejména malé zastoupení a preference zahraničních pečovatelů či pečovatelek (naopak v oblasti úklidu jsou časté např. pomocnice z Ukrajiny) či preference domácích pečujících a chybějící podpora sociálního státu.

K teoretické debatě se nabízí diskuse nad konceptem služeb nahrazujících „péči z lásky“ jako jednotlivých charakteristik vybraných služeb využívaných autory a autorkami (s. 16). Ti si sice uvědomují, že péče z lásky nemusí být nutně romantizující koncept, nicméně stejně toto pojmenování ponechávají. Zdůrazňují přítomnost citovosti, altruismu a lásky. Otázkou ale je, zda péče v domácnosti mezi nejbližšími příbuznými musí být nutně motivována láskou nebo výhradně láskou. Například Dudová („Příspěvek na péči jako ‚zvláštní peníze‘: chápání a užívání příspěvku na péči v blízkých vztazích.“ *Gender a výzkum*, 2018, 19 (1): 58–80) zmiňuje, že v rodinných vztazích není přítomna pouze láska, vzájemnost a solidarita, ale také vztahy závislosti, nadvlády a podřízenosti apod. Péče v rodině není vždy výsledkem dobrých vztahů – mnohdy k ní dochází, i když jsou vztahy v rodině špatné (H. Jeřábek a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/ 2013). Například vzhledem k absenci jiné podpory (např. sociálního státu) tak může být péče motivována nutností, absencí jiného řešení (R. Dudová. *Postarat se ve stáří. Rodina a zajištění péče o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/ 2015). Zároveň, jak je ostatně ukázáno i v knize *Péče na prodej*, placené služby péče nejsou mnohdy prosty jakéhokoliv citu a rodiny využívající tyto služby nemusejí snižovat svoji „lásku“ věnovanou nejbližším. Citový vztah a láska je tedy něco, co není vlastní pouze rodinné

péči, ale prostupuje i péčí zajišťovanou službami. Zároveň ani marketizace vztahů nemusí být nutně výlučně typická pro služby péče. I někteří rodinní příslušníci jsou finančně (ať už rodinnou či sociální podporou) či jinými kompenzacemi motivováni pečovat.

Kniha je po formální stránce trochu nesourodá, což je dáno především již zmiňovanou nejasností cílového publika. Ve struktuře textu se také promítá to, že se kniha snaží být na jedné straně celistvou prací, která hledá spojující body jednotlivých služeb, zároveň nabízí čtení selektivní. Čtenáři a čtenářky se mohou zaměřit pouze na ty kapitoly či služby, které je zajímají. Dokonce pro laického čtenáře nabízí autoři a autorky možnost vynechat teoretický úvod (s. 16). K drobné nesourodosti přispívá také to, že je kniha psána různorodým kolektivem autorů a autorek. Navíc analyzované služby jsou velmi rozdílného charakteru. Jedná se o služby, které poskytují buď přímo dotazovaní, nebo jsou dotazovaní pouze zprostředkovateli dané služby, ale sami ji nevykonávají. Snaha zvýhnout spojující body jednotlivých zařízení či služeb nahrazujících péči z lásky vede k opakování některých zjištění, což čtenáři či čtenářce může znesnadňovat plynulost čtení. Ovšem díky různorodosti zkoumaných služeb mají čtenáři a čtenářky k dispozici širší pohled a mohou i sami objevovat mnohdy nečekané podobnosti či odlišnosti služeb. Kniha navíc zrcadlí velmi nesourodou realitu oblasti placené péče.

Co je tedy hlavním zjištěním knihy? V čem nacházejí autoři a autorky společné prvky velmi různorodých služeb? Shodují se na tom, že se jedná o péči placenou, specializovanou, která je formalizovaná a legální, zákazníkům a zákaznicím je prodávána pomocí marketingu a je odosobněna. Výše uvedené charakteristiky ale také upozorňují na to, jaké druhy péče nejsou zahrnuty do analýzy. Například péče o děti nebo úklid domácností často fungují na neformálních principech. Autoři a autorky

tak například popisují prekérnost feminizované práce ve formalizovaných a legálních službách. Ta se může ještě prohlubovat u těch, kteří (nebo spíše které) pracují neformálně. Jedná se zejména o prekérnost ve smyslu nejistého výdělku, neplacení sociálního či zdravotního pojištění z příjmu a s tím spojené chybějící nemocenské atp.

Jak je v samotné knize zmíněno, poskytuje pohled pouze jedné strany systému péče, a to pečujících – agentur zajišťujících péči o seniory, děti a domácí práce, hodinové manžely, hotely pro psy a miniškoly. Autoři a autorky upozorňují na to, že téma (zejména v některých oblastech péče) je v ČR nové, další výzkum, například právě na straně těch, kteří využívají tyto služby nahrazující péči z lásky, by rozšířil současné vědění. Můžeme si tedy klást otázku, zda se přístupy, které byly popsány v knize *Péče na prodej*, například diametrálně neodlišují od přístupů těch, kteří si služby kupují. Tedy zda mechanismy přizpůsobování se zákazníkům a zákaznicím, které byly v knize popsány, vlastně nevycházejí z jednostranné představy provozovatelů a provozovatelek a majitelů a majitelek. Zjistit, jakým způsobem formují představy zákazníků a zákaznic služby péče a jakým způsobem naopak služby péče formují zákazníky a zákaznice, se nabízí jako další podnět pro možný výzkum. Zároveň v některých případech autoři a autorky přijímají tvrzení provozovatelů služeb jako fakta. Když například tvrdí, že využívání služeb péče o malé děti je dáno požadavky pracovního trhu, který rodiče „nutí“ se do práce vrátit dříve než ve třech letech věku dítěte (s. 82–83). Opomíjí tak pohled skupiny rodičů, kteří si buď myslí, že zařízení pro děti do tří let jsou pro děti prospěšná, či se na trh práce vracejí, protože sami chtějí. Jak již bylo řečeno, u některých služeb byly rozhovory prováděny s majiteli, a ne s těmi, kteří službu přímo vykonávali – tj. ne s pečujícími o seniory, děti, s těmi, co uklízejí či se starají o psy (v některých případech ovšem byli i v těchto zmiňovaných případech ma-

jitelé či majitelky zároveň pečovateli či pečovatelkami). Tam může být opět přítomen pohled z jedné strany – pouze těch, kteří službu prodávají, nikoliv ji přímo vykonávají. Je samozřejmé, že všechny tyto skupiny není možné zachytit v jednom výzkumu či publikaci. Kniha Adély Souralové a kolektivu ale tímto upozorňuje, jak je daná oblast zatím málo prozkoumána.

Na jedno z nejdůležitějších témat je kladen důraz až v závěru knihy. Mimo vše doposud řečené se autoři a autorky zamýšlejí nad tím, jak se v analyzovaných službách péče promítají genderové nerovnosti na trhu práce. Zatímco služby péče o domácínost, děti a seniory jsou spojovány převážně s ženami a jimi také převážně vykonávány, práce hodinového manžela je spojována převážně s muži a jimi také převážně vykonávána. Autoři a autorky upozorňují, že vyšší mzdové ohodnocení této posledně zmiňované profese není dáno fyzickou náročností práce či kvalifikací a zodpovědností pracujícího nebo pracující, ale tím, že se jedná o práci symbolicky spojovanou s muži. Další zmínky o rozdílech v přístupu k mužům a ženám jsou například v případech hodinových manželů, kteří si typizují své zákazníky a zákaznice podle pohlaví a spojují si s nimi jiné způsoby užívání služby. Další možnosti analýzy genderových nerovností se v tomto tématu přímo nabízejí. Například péče o malé děti je spojována převážně s ženami, budou to tedy pravděpodobně ženy, které budou častěji klientkami těchto služeb. Zároveň právě ten fakt, že služby nahrazují ty aktivity, které jsou spojovány zejména se ženami (uklizení, péče), může ovlivňovat charakter dané služby. Úklid domácnosti bývá vykonáván častěji ženami. Ty, které si tyto aktivity zajišťují skrze externí služby, mohou být z pohledu okolí kritizovány za to, že je samy nezládají.

Rozšiřování služeb nahrazujících práci z lásky je složitý a mnohovýznamný fenomén. Práce tak otevírá další a další otázky, které by bylo třeba zkoumat, a iniciuje od-

bornou i laickou debatu. Jaké druhy služeb budou dále vznikat, aby nahradily naši péči? Objevují se totiž i další služby – například placení šéfkuchaři a šéfkuchařky do domácností, zahradníci, agentury na žehlení a praní; je možné si zaplatit, aby vám někdo obstaral nákup, doprovázel děti do škol a na kroužky a další, což ostatně zmiňují i autoři a autorky. Kolik jsme za služby nahrazující naši péči ochotni a schopni zaplatit, a jaký to bude mít dopad na ty, kteří si to nemohou dovolit? Je cena férová pro ty, kteří služby vykonávají? Mohou placené služby tohoto druhu změnit role mužů a žen v rodině (například tím, že úklid či drobné opravářské práce nebudou očekávány od mužů a žen, ale od placených agentur; dojde ke změně chápání neplacené domácí práce, protože bude známá tržní cena a tím pádem jasná úspora rodiny, která danou práci vykonává sama)? A jakou roli může hrát stát ve fungování těchto služeb (například tím, že některé z těchto služeb jsou či budou finančně podporovány)? Čtenáři a čtenářky, ať už laici či odborníci, nejsou po přečtení knihy dostatečně uspokojeni, protože zjišťují, kolik je toho třeba ještě v dané oblasti vyzkoumat. Kniha tak více než splnila svoje cíle.

Marie Pospíšilová

Jan Charvát, Bob Kuřík a kol.: *Mikrofon je naše bomba. Politika a hudební subkultury mládeže v postsocialistickém Česku*

Praha, Togga 2018, 419 s.

Hudební subkultury se zejména během poslední třetiny 20. století staly běžnou a všeobecně známou součástí euroamerického kulturního prostoru. S postupující globalizací a pronikáním principů západní popkultury i politického vládnutí se začaly etablovat také v řadě rozvojových zemí. V socialistickém Československu zprvu

zanechávaly kořeny jen v menším měřítku (nepočítáme-li undergroundové umělce a první kořeny punkového hnutí v osmdesátých letech), ovšem s porevolučním obrátem se subkulturní hudební proudy a na ně napojené způsoby jednání a politického uvažování začaly naplno v různých projevech objevovat i zde. Tématu u nás byla doposud v akademickém kontextu věnována spíše menší pozornost, třebaže především za posledních deset let vzniklo několik textů, které o subkulturách různými způsoby pojednávaly. Kolektivní monografie *Mikrofon je naše bomba* přináší primární benefit v podobě série autentických insiderských pohledů, které každý svým vlastním pojetím i způsobem narativu reprezentují specifický pohled na konkrétní subkulturní prostředí. Celkem šest případových studií přináší obsáhlé sondy do světa českých skinheads, hardcoristů, rožnovských punkerů shromážděných kolem klubu Vrah, squatterů, freeteknařů a v neposlední řadě také perspektivu žen a dívek v převážně maskulinních prostředích punku a hip-hopu.

Oproti populárnímu projektu Kmeny, který na jedné straně zprostředkoval subkultury širšímu publiku, avšak na druhé ze světa hudebního vzdoru vytvořil jakýsi „katalog životního stylu“, přichází autoři knihy s podrobným popisem pravidel, hierarchií vztahů, filozofií nebo politických a názorových přesvědčení a daří se jim přitom plasticky zachytit často komplikovanou vnitřní dynamiku těchto sociálních prostorů. Jako celek tak kniha přináší genealogie konkrétních subkultur a zároveň rozkrývá mnohdy komplikované dimenze jejich politizace.

Autoři navazují na tradici tzv. birminghamské školy studií subkultur mládeže, avšak zároveň s ní na mnoha místech polemizují, zejména v souvislosti s odlišnými teoretickými proudy, při rozboru vnitřní heterogenity jednotlivých skupin, potažmo v kontextu sféry politizace subkultur. Důležitou roli v textu hraje i koncept